

АЙБГА ИҚРОРЛИК ТЎҒРИСИДА КЕЛИШУВ ТУШУНЧАСИ, ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

М. З. Муқимова

СамДУ Юридик факультети «Хуқуқшунослик ва хуқуқ таълими»
кафедраси доценти

Г. Шерматова

СамДУ магистранти

АННОТАЦИЯ

Мақолада суд-хуқуқ ислохотлари даврида Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига киритилган янги қоида, яъни гумонга, айбловга рози бўлган, жиноятнинг очилишига фаол кўмаклашган ва келтирилган зарарни бартараф этган гумон қилинувчининг ёки айбланувчининг илтимосномасига асосан назорат қилувчи прокурор билан ижтимоий хавфи катта бўлмаган, унча оғир бўлмаган ва оғир жиноятлар бўйича тузиладиган келишув тушунчаси, шартлари, унинг ўзига хос хусусиятлари ўрганилган.

Калит сўзлар: суд-хуқуқ ислохотлари, жиноят, айбланувчи, гумонланувчи, айбни тан олиш, ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятлар, унча оғир бўлмаган жиноятлар, оғир жиноятлар, қонунийлик, ихтиёрийлик, прокурор, келишув, енгилроқ жазо тайинлаш.

КИРИШ

Маълумки, сўнгги йилларда мамлакатимизда шахснинг хуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш, унинг шаъни ва қадр-қимматини ҳурмат қилиш, суд ишларини юритишнинг барча босқичларида тарафларнинг тортишув тамойили қўлланилишини янада кенгайтириш ҳамда ушбу соҳада халқаро стандартлар ва илғор хорижий тажрибани жорий этишга қаратилган бир қатор қонун ҳужжатлари қабул қилинмоқда.

Мамлакатимизда жиноят ишларини тергов қилиш фаолиятини халқаро стандартлар ва илғор хорижий тажрибани инobatга олган ҳолда яхшилаш, қонун устуворлиги ва жавобгарликнинг муқаррарлиги принципларини рўёбга чиқариш, жиноят-процессуал қонунчилигини янада такомиллаштириш устувор вазифалардан бири бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал

кодексига «Айбни иқрорлик бўйича келишув» тўғрисидаги нормаларни киритилиши суд-ҳуқуқ ислоҳотлари даврида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашда, назаримизда муҳим аҳамият касб этади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Хусусан ЖПК «Айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув» бўйича нормаларни қамраб олган янги 62¹-боб билан тўлдирилиб, унинг 586¹-моддасига кўра «Айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув жиноят ишини юритишни ўзига нисбатан қўйилган гумонга, айбловга рози бўлган, жиноятнинг очилишига фаол кўмаклашган ва келтирилган зарарни бартараф этган гумон қилинувчининг ёки айбланувчининг илтимосномасига асосан назорат қилувчи прокурор билан ижтимоий хавфи катта бўлмаган, унча оғир бўлмаган ва оғир жиноятлар бўйича тузиладиган келишувдир».

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида «**келишув**» ўзаро маслаҳатлашиб баён этилган фикр, хулоса, қарор, битим, шартнома, шунингдек «келишувчилик» - ўз манфаатларини кўзлаб муросага келиш, рози бўлиш, кўшилиш, муросасозлик маъноларини англатиши назарда тутилган. Демак келишув, бизни қизиқтираётган маънода гумонланувчи, айбланувчининг прокурор билан айбга иқрорлиги юзасидан тузган ўзаро битими бўлиб ҳисобланади.

Таъкидлаш керакки, ушбу қоидалар Ўзбекистон Республикаси ЖК ЖК 66¹-моддасида назарда тутилган ярашув битимига ўхшаб кетса-да, келишув битими ундан фарқ қилади. Тўғри, ярашув ҳам ўзига хос келишув, битим бўлиб, биринчидан, у жавобгарликдан озод қилишга сабаб бўлади, иккинчидан, ушбу битим жиноят содир этган шахс билан жабрланувчи ўртасида тузилади.

Аввало, қандай ҳолларда айбга иқрорлик бўйича келишув тузиш мумкинлигига аҳамият берсак. Жумладан, айбга иқрорлик бўйича келишув тузишда қонунга кўра қуйидагилар асос бўлиб хизмат қилади:

- гумонланувчи, айбланувчи томонидан келишув бўйича илтимоснома тақдим этилиши;
- илтимоснома ушбу шахсларнинг ўз хоҳиши билан берилиши;
- шахс томонидан содир этилган жиноятларнинг ижтимоий хавфлилик даражаси, яъни ижтимоий хавфи катта бўлмаган, унча оғир бўлмаган ёки оғир жиноятлар бўлиши керак, бу эса ўз навбатида ўта оғир жиноят содир этганлик бўйича келишув тузилмаслигидан далолат беради;

- гумондор, айбланувчи содир этган жиноятларига иқrorлик билдириши керак;

- айбланувчи, гумонланувчи жиноятнинг очилишига фаол ёрдам бериши керак;

- жиноят натижасида келтирилган зарар қопланиши керак;

Келишув ҳақидаги илтимоснома суриштирув, терговнинг исталган босқичида берилиши мумкинлиги, шунингдек суд мажлисида тарафлар келишувдан воз кечиши мумкинлиги билан характерланади.

Айбга иқrorлик бўйича келишув бир қатор давлатлар қонунчилигида ўзининг самарали чоралардан бири эканлиги билан характерланади, жумладан, АҚШ, Англия, Италия, Испания, Германия, Франция, Эстония, Исроил, Ҳиндистон ва баъзи МДХ давлатлари қонунчилиги, жумладан Россия, Молдова, Қозоғистон Республикаси, Грузия, Украина ва бошқа давлатлар қонунчилиги шулар жумласидандир.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Айбига иқrorлик тўғрисидаги келишув институти АҚШ қонунчилигида узок тарихга эга бўлиб, 19 асрнинг бошларида АҚШда юзага келган, амалиётда 150 йилдан бери қўлланилиши билан характерланади. Маълумотларга кўра, АҚШда ҳар йили 90-95% фоизга яқин жиноят ишлари айбига иқrorлик тўғрисидаги келишув билан якунланади.

Англия қонунчилигида ушбу институт АҚШ га нисбатан кам қўлланилса-да, Англия судлари томонидан доим алоҳида эътиборга сазовордир.

Дания, Франция ва Германия қонунчилигида айбсиз кишини жавобгарликка тортилишини олдини олиш мақсадида, суд томонидан ҳақиқатни аниқлаш принципи алоҳида эътибор қаратилиб, суд ҳақиқатни аниқлаш учун барча чораларни кўриши керак.

МДХ давлатларининг қонунчилигида жумладан, Россия, Украина, Қозоғистон, Қирғизистон Жиноят-процессуал қонунчилигида мустаҳкамланган бўлиб, ушбу қоидалар энгилроқ жазо тайинлашнинг бир кўриниши сифатида мустаҳкамланган.

Бугунги кунда суд амалиётида бу борадаги нормалар кенг қўлланилиб, жиноят содир этган шахсларга қонунчилигимизнинг рағбатлантирувчи нормаларини қўллашга сабаб бўлмоқда. Масалан, Судланувчи Б.Х. – хавфли рецидивист бўлган ҳолда, ўзганинг жуда кўп миқдордаги мулкларини қўлга

кириш мақсадида, 2020 йил февраль ойида Самарқанд тумани, “Гулобод” маҳалласида яшовчи Холов А.нинг тадбиркорлик қилиш мақсадида, ер майдони олмоқчи эканлигидан хабардор бўлиб, у билан танишиб, унга ўзига тегишли бўлмаган, ер майдонини гўёки ўзига тегишли эканлигини айтиб, унга ушбу еридан 10 гектар майдонини номига расмийлаштириб бериш, ер майдонига электр токи ўтказишга ёрдамлашиш ҳамда шу ерга қурилиши лозим бўлган иншоотига арзон нархларда қурилиш материаллари олиб беришни ваъда қилиб, уни алдаб, ишончига кириб, 2020 йил февраль ойидан 2021 йил февраль ойига қадар бўлган вақт давомида 200.070.000 (икки юз миллион етмиш минг) сўмга тенг бўлган 19.000 АҚШ доллари миқдоридagi пулларини фирибгарлик йўли билан қўлга киритиб, муайян ҳуқуқ берадиган, расмий ҳужжат ҳисобланган - туман ҳокимининг 18.12.2019 йилдаги 8741-Қ-сонли қарорини, «Кенагас» маҳалласининг 14.10.2020 йилдаги далолатномасини ҳамда санаси кўрсатилмаган, туманда юридик ва жисмоний шахсларга тегишли кўчмас мулкларни хатловдан ўтказиш юзасидан тузилган ишчи гуруҳнинг 1-сонли йиғилиш баёнини қалбакилаштириб ва қалбаки ҳужжатни тақдим қилиб, фирибгарлик йўли билан қўлга киритган пулларни ўз эҳтиёжларига ишлатиб юборган.

Суд томонидан судланувчи Б.Х.нинг 1-1416-2101/000-сонли жиноят иши бўйича айбга иқдорлик тўғрисидаги келишуви тасдиқланган.

Б.Х. ЖКнинг 228-моддаси 3-қисми билан оқланиб, Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 168-моддаси 4-қисми «а» банди ва 228-моддаси 1-қисми билан айбли деб топилган.

ЖКнинг 168-моддаси 4-қисми «а» банди билан, ЖКнинг 57²-моддасини қўллаб, базавий ҳисоблаш миқдорининг 200 (икки юз) баравари миқдорида, яъни 44.600.000 (қирқ тўрт миллион олти юз минг) сўм жарима жазоси тайинланиб, давлат даромадига ундириш белгиланган ва ЖКнинг 228-моддаси 1-қисми билан ҳар ойлик иш ҳақининг 20 фоизи миқдорини давлат даромади ҳисобига ушлаб қолган ҳолда 1 (бир) йил ахлоқ тузатиш ишлари жазоси тайинлансин.

Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 59,61-моддаларига асосан жиноятлар мажмуи бўйича жазоларни тўлиқ қўшиш йўли билан, узил-кесил ўташ учун базавий ҳисоблаш миқдорининг 200 (икки юз) баравари миқдорида, яъни 44.600.000 (қирқ тўрт миллион олти юз минг) сўм жарима жазоси ҳамда ҳар

ойлик иш ҳақининг 20 фоизи миқдорини давлат даромади ҳисобига ушлаб қолган ҳолда 1 (бир) йил ахлоқ тузатиш ишлари жазоси тайинланган.

Юқоридан кўринадик, иш бўйича ЖК 168-модданинг 4-қисмига кўра, Б.Х.га энг кўп жазонинг ярмидан (600 баравар) ошмаган ҳолда жазо тайинланган.

Албатта, бу институтни назаримизда ўзига хос камчиликлари бор. Чунки айбига иқrorлик бўйича келишув тасдиқлаш масаласи судга ҳаволга қилинганлигига қарамасдан терговдаги қонунга зид ҳолатларни, «хусусан айбини бўйнига олдириш» каби салбий ҳолатларни олдини олиш мақсадида у видео тасвирларга олиниши, шунингдек ЖПК га суд ҳар бита ҳолат бўйича келишув айнан гумонланувчи, айбланувчининг ўз-ҳохиш иродаси бўйича тузилганлигига алоҳида аҳамият беришни назарда тутадиган қоидаларни мустаҳкамлаш зарур деб ҳисоблаймиз.

ХУЛОСА

Демак, юқоридагиларга кўра, айбга иқrorлик бўйича келишув ўзига хос кўп томонлама битим бўлиб, *биринчидан*, гумонланувчи, айбланувчи учун қуйидагича аҳамият касб этади:

- жазо тайинлашда рағбатлантирувчи қоидаларни қўлланилиши сабаб бўлади (ЖК57-2-модда), яъни жазонинг муддати, миқдорини камайишига, хусусан жазони енгиллашишига;

- турли хил оворагарчиликларни олди олинади;

- қилган қилмишига яраша тез ва аниқ фурсатларда жавобгарликка тортилади, айниқса, эҳтиёт чораси қамоқда сақланган ҳолда суднинг мажлисини кутиб ўтиришдек, қийин шароитларидан ҳимояланади.

Иккинчидан, суриштирув, тергов, прокуратура ва суд учун:

- вақт ва маблағларни тежалиши;

- суд муҳокамасидан воз кечишлиши, судларнинг жиноят ишлари бўйича иш юкмаси камайиши ва ўта оғир, мураккаб жиноят ишларини ўз вақтида синчковлик билан кўриш имкониятининг кенгайишига сабаб бўлади.

Учинчидан, бу келишув жабрланувчи учун ҳам аҳамиятли бўлиши мумкин:

- етказилган зарарни қопланиши;

- гумонланувчи, айбланувчи билан тез-тез кўришишдек салбий жиҳатларни олдини олади (сир эмас, шахсга қарши жиноятларда, хусусан ҳаёт,

соғлиқ, жинсий эркинлик ва бошқа турдаги жиноятларда жабрланувчи айбланувчи, шунингдек судланувчи билан учрашиш, унинг учун жуда оғриқли кечади);

- вақтини тежайди;

- турли хил юзлаштириш, тергов экспериментларини ўтказилиши олдини олади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 августдаги «Суд-тергов фаолиятида шахсинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ -6041-сонли фармони // <https://lex.uz/docs/4939467>
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. – Тошкент: Юридик адабиётлар, 2021. // <https://lex.uz/docs/111460>
3. Жиноят ишлари бўйича Тайлоқ туман судининг 2019 йил 14 майдаги ҳукми.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5-жилдли. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2-жилд, 347 бет.
5. Ализаде В. А., Волеводэ А. Г. Правовой институт сделки признания вины в уголовном процессе США. // Уголовное и уголовно-процессуальное право иностранных государств. №2. 2018. С. 21-24.